

Korte termijn financiële weerbaarheid van huishoudens

Lees verder

Samenvatting

→ Lees verder

01 Inleiding

→ Lees verder

02 Wat bepaalt of een huishouden tijdens een crisis financieel weerbaar is?

08 Liquide buffers

15 Vaste en noodzakelijke
lasten

19 Uitzingtermijn op basis
van liquide buffers

→ Lees verder

03 Conclusies en beleidsimplicaties

→ Lees verder

Literatuurlijst

→ Lees verder

Bijlagen

29 Bijlage 1.
Gebruikte data en
onderzoeksanpak

31 Bijlage 2.
Ondersteunende figuren

→ Lees verder

Samenvatting

De coronacrisis stelt de financiële weerbaarheid van huishoudens op de proef.

Hoewel de precieze reikwijdte, duur en diepte van deze lopende crisis op dit moment onduidelijk zijn, is het wel zeker dat veel huishoudens tijdens de zogeheten *lockdown* en de recessie die daarop volgt (tijdelijk) hun inkomens zien dalen terwijl hun uitgaven – bijvoorbeeld voor huisvesting en voeding – voor een groot deel vast of noodzakelijk zijn. De overheid en het bedrijfsleven hebben maatregelen getroffen om inkomensverlies en lastendruk te beperken, echter, deze zijn van tijdelijke aard. Vroeg of laat komt het dus aan op de zelfredzaamheid van huishoudens: de mate waarin zij hun tekorten kunnen aanvullen door een beroep te doen op hun financiële reserves en de mate waarin zij hun maandlasten kunnen verlagen. Wanneer zij daar niet in slagen en hun vaste lasten niet meer kunnen dragen, ontstaan er risico's voor financiële consumenten en instellingen die raken aan de missie en het mandaat van de AFM. De centrale onderzoeksvraag in deze analyse is hoeveel Nederlandse huishoudens in geval van een inkomensdaling – bijvoorbeeld door werkloos te raken – een beroep kunnen doen op hun bank-, spaar- en belegtegoeden, en hoe lang huishoudens het op basis van deze liquide buffer kunnen 'uitzingen'.

De liquide buffers variëren sterk tussen huishoudens en schieten vaak te kort om schokken op te vangen.

Vermogen is scheef verdeeld: waar ruim 20% van de huishoudens minder dan €2.500 aan liquide middelen heeft, heeft 2-4% meer dan €250.000 achter de hand. De liquide buffers nemen toe met leeftijd en inkomen. Dit betekent dat jonge huishoudens en lage-inkomensgroepen (waaronder uitkeringsgerechtigden) over het algemeen amper geld achter de hand hebben. Verder valt op dat veel van de huishoudens die het eerst en het hardst worden geraakt door deze crisis, daarvóór al relatief kwetsbaar waren. Dit betreft de zogeheten 'flexibele schil' – waaronder flexwerkers (zoals oproep- en uitzendkrachten) en freelancers – maar ook werkenden in sectoren die hard werden getroffen door de *lockdown*, waaronder de horeca, verhuur van roerende goederen en overige zakelijke dienstverlening en de logistieke sector. Ook zelfstandig ondernemers behoren tot de flexibele schil en zijn daarom inherent kwetsbaarder dan mensen met een vaste arbeidsrelatie. Hun liquide buffers zijn doorsnee wat hoger dan die van werknemers. Dit houdt waarschijnlijk verband met hun inkomensonzekerheid en (veel) grotere inkomenssterugval bij werkloosheid (een bijstands- in plaats van een WW-uitkering).

De helft van de Nederlandse huishoudens houdt volgens de Nibud-normen te weinig buffers aan om incidentele en onvoorziene uitgaven te bekostigen.

Het aanhouden van liquide buffers dient twee doelen: het opvangen van onvoorziene/incidentele uitgaven en het opvangen van een (onverwachte) inkomensdaling. Na aftrek van een buffer voor uitgaven, conform de richtlijnen van het Nibud, houdt een doorsnee huishouden nog maar €2.000 over om een inkomenssterugval op te vangen. In dat geval staan veel huishoudens dus voor de keuze om geld dat zij opzij hebben gezet voor onvoorziene/incidentele uitgaven, te gebruiken om hun inkomensverlies te compenseren.

Huishoudens zijn doorsnee iets meer dan de helft van hun maandinkomen kwijt aan vaste lasten.

Voor veel van de eerder genoemde kwetsbare groepen is dat percentage hoger. Zo geven eenverdieners circa twee derde van hun inkomen uit aan vaste lasten en bijstandsgerechtigden mediaan zelfs meer dan 80%. Ook de flexibele schil besteedt een relatief groot deel van zijn maandinkomen aan vaste lasten (mediaan 65-75%). Dit maakt hen drievoudig kwetsbaar voor een crisis: ze lopen een groter risico op werkloosheid, ze lopen een groter risico om na werkloosheid hun lasten niet meer te kunnen betalen uit hun gedaalde inkomen, én ze hebben vervolgens amper liquide buffers om op terug te vallen.

De coronacrisis, en de dreigende werkloosheid in het bijzonder, leiden tot risico's voor zowel het (financieel) welzijn van consumenten als voor de financiële instellingen.

Dit kan zijn door het (gedwongen) liquideren van illiquide middelen (woningverkoop die minder opbrengt dan de uitstaande schuld, leidt tot een restschuld), door het schrappen van uitgaven waardoor op lange termijn nieuwe kwetsbaarheden ontstaan (bijvoorbeeld het (tijdelijk) stopzetten van verzekeringen of derde-pijlerproducten), door het aangaan van nieuwe schulden (een onhoudbare of niet-passende schuldenlast en uitwijking richting niet-gereguleerde 'kredieten' en illegale kredietaanbieders), en door betalingsachterstanden en daaraan gerelateerde risico's (zoals oplopende incassokosten en vertragsvergoedingen). De slotsom hiervan is dat de financiële problemen die ontstaan door de coronacrisis weliswaar door de financiële sector verlicht kunnen worden (bijvoorbeeld door een betaalpauze of nieuw aflossingsschema voor kredieten) maar meestal niet opgelost kunnen worden. Er zijn aanwijsbare groepen die niet zelfredzaam zijn in het geval van een forse inkomensdaling en voor wie financiële producten zoals kredieten geen uitkomst zijn maar eerder tot nieuwe kwetsbaarheden leiden.

01

Inleiding

De coronacrisis stelt de financiële weerbaarheid van huishoudens op de proef.

De tijdelijke sluiting van hele sectoren en de aanstaande recessie hebben grote impact op alle delen van de economie. Hoewel de precieze reikwijdte, duur en diepte van deze lopende crisis op dit moment onduidelijk zijn, is het wel zeker dat veel huishoudens tijdens de zogeheten *lockdown* en de recessie die daarop volgt (tijdelijk) hun inkomens zien dalen terwijl hun uitgaven voor een groot deel vast zijn. Terwijl voor het MKB de gevolgen van de crisis voor hun liquiditeitspositie al zijn onderzocht (CPB, 2020d) en er ook veel is geënquêteerd onder huishoudens met de vraag in hoeverre zij geraakt (denken te) worden door de crisis (bijvoorbeeld Nibud, 2020; DNB, 2020), is er nog onvoldoende zicht op in hoeverre Nederlandse huishoudens op de korte termijn in de knel komen door een inkomensdaling. Huishoudens die hun vaste en noodzakelijke lasten niet kunnen blijven betalen, zullen maatregelen moeten treffen. Bijvoorbeeld het liquideren van illiquide middelen (zoals verkoop van de eigen woning), het schrappen van bepaalde uitgaven om het huishoudboekje in balans te brengen, of – indien mogelijk – het verkrijgen van krediet. Huishoudens die hier niet in slagen, zullen voor sommige lasten in betalingsachterstand raken.

Er zijn grote verschillen tussen huishoudens qua de inkomenseffecten van de crisis en het (financiële) vermogen om deze effecten het hoofd te bieden.

Waar de huishoudens die nu (nog) niet met een inkomensdaling te maken hebben meestal een verbetering van hun financiële positie/buffers ervaren – ze kunnen meer sparen doordat hun niet-noodzakelijke uitgaven tijdelijk dalen¹ – ziet een ander deel zijn inkomen sterk terugvallen of verwachten zij een inkomensdaling in de nabije toekomst (Nibud, 2020; DNB, 2020). Het (financiële) vermogen om deze terugval op te vangen varieert: de liquide buffers van huishoudens verschillen, evenals het deel van hun inkomen dat zij besteden aan maandlasten en in hoeverre zij daarop kunnen bezuinigen (Fed, 2018; Pewtrust, 2015; CPB, 2018).

Sommige sectoren worden bovengemiddeld hard geraakt omdat zij tijdens de lockdown gesloten waren of toeleverend zijn aan de gesloten sectoren.

Dit blijkt uit de sectorale verschillen in de stijging van het aantal WW-aanvragen (CBS, 2020) en de daling van het aantal gewerkte uren (CPB, 2020c). Zelfstandigen en mensen met een tijdelijk of flexibel/onzekeer dienstverband worden eveneens hard geraakt. Niet alleen lopen deze groepen *meer risico* op werkloosheid dan wel inkomstenderving (CPB, 2020d), deze inkomsterugval is over het algemeen ook groter dan bij mensen in vaste loondienst, aangezien die (langer) recht hebben op een WW-uitkering. Zelfstandigen vallen daarentegen direct terug op een bijstandsuitkering en flexwerkers hebben meestal slechts korte tijd recht op een WW-uitkering en kunnen zodoende ook binnen afzienbare tijd in de bijstand terechtkomen.² Bovendien is dit een tussenstand: alle voorspellingen duiden erop dat deze pandemie zal uitmonden in een diepe recessie en dat meer en nieuwe groepen met een inkomsterugval te maken krijgen (CPB, 2020d; Dieteren & Nauta, 2020; DNB 2020).

De effectiviteit van (overheids)maatregelen om inkomensverlies of lastendruk te beperken is mede afhankelijk van de opgebouwde buffers en de hoogte van de vaste lasten van de ontvanger.

De overheid heeft verschillende maatregelen genomen om inkomensverlies of lastendruk voor huishoudens te beperken. Voorbeelden hiervan zijn de Noodmaatregel Overbrugging voor Werkgelegenheid (NOW), de Tijdelijke Overbruggingsregeling voor Zelfstandig Ondernemers (TOZO 1 en 2), de Tijdelijke Overbruggingsregeling voor Flexibele Arbeidskrachten (TOFA), uitstel van belastingverplichtingen, zogeheten ‘coronakredieten’ en garanties. Ook de financiële sector springt bij, onder andere door het mogelijk maken van betaalpauses bij hypothecaire en consumptieve kredieten. Hetzelfde geldt voor betaalpauses voor huurlasten, met name van zakelijke huurders. Al deze maatregelen hebben echter een tijdelijk karakter: een deel is alweer versoberd (onder andere NOW en TOZO) en er worden ook weer nieuwe maatregelen geïntroduceerd (bijvoorbeeld de Tegemoetkoming Vaste Lasten mkb, TVL). Ook is de vraag hoe lang en tot hoe ver de financiële sector coullance zal blijven tonen. Vroeg of laat komt het dus aan op de zelfredzaamheid van huishoudens: de mate waarin zij liquiditeitsproblemen kunnen mitigeren door hun buffers aan te spreken en hun lasten te verlagen. Een groot deel van de maandelijkse lasten – denk aan hypotheek- en huurlasten – is echter vast of noodzakelijk.

¹ Zie: <https://fd.nl/economie-politiek/1346212/coronacrisis-zet-consument-aan-tot-extra-sparen>.

² Onder *flexwerkers* worden in deze analyse werknemers met een flexibele arbeidsrelatie verstaan. Soms worden ook zelfstandigen zonder personeel (zzp'ers) tot de *flexwerkers* gerekend, echter, wij segmenteren zelfstandigen in deze analyse op het al dan niet hebben van een eigen onderneming (zelfstandig ondernemers versus overige zelfstandigen) in plaats van het al dan niet hebben van personeel.

Zie ook: <https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/dossier-flexwerk/hoofdcategorieen/wat-zijn-flexwerkers->

Als buffers in combinatie met een lager inkomen onvoldoende zijn om noodzakelijke lasten te bekostigen, brengt dit risico's met zich mee voor zowel het (financieel) welzijn van consumenten als voor de financiële instellingen.

Op het moment dat huishoudens in een financieel onhoudbare situatie terechtkomen en op grote schaal overgaan tot het liquideren van illiquide middelen, het aanvragen van nieuwe kredieten (indien mogelijk) of het niet langer betalen van hun vaste lasten, kunnen er verschillende risico's ontstaan die raken aan de missie en het mandaat van de AFM. Huizenbezitters die gedwongen worden om hun woning te verkopen en waarvan de verkoopopbrengst lager is dan hun uitstaande hypotheekschuld, blijven achter met een restschuld.³ Voor met name zelfstandigen kan het 'opeten' van vermogen gereserveerd voor de oude dag of tijdelijk stoppen met lange termijn vermogensopbouw (bijvoorbeeld inleg in derde-pijlerproducten) weliswaar op korte termijn lucht geven, maar op lange termijn een pensioentekort betekenen. Het aangaan van kredieten kan in sommige gevallen leiden tot een onhoudbare en niet-passende schuldenlast. Als de bestaande kredietlijnen opdrogen (onder andere door strenge kredietacceptatie) kan er ook een waterbedeffect ontstaan richting niet-gereguleerde 'kredieten', zoals operational/private lease, en richting illegale kredietaanbieders. Wanneer er betalingsproblemen ontstaan bij financiële producten – zoals de financieringslasten van hypothecaire en consumptieve kredieten of premiebetalingen voor verzekeringen – doet dit afbreuk aan de financiële gezondheid van zowel de financiële instellingen als hun cliënten.

De uitzingtermijn als maatstaf voor korte termijn financiële weerbaarheid.

De centrale onderzoeksvraag in deze analyse is hoeveel Nederlandse huishoudens in geval van een inkomensdaling een beroep kunnen doen op hun liquide buffers en hoe lang die huishoudens het op basis van deze buffers kunnen 'uitzingen'. Om die vraag te beantwoorden maken we gebruik van gegevens over circa 60.000 Nederlandse huishoudens beschikbaar gesteld door het CBS (zie Bijlage 1). Voor deze huishoudens brengen we de liquide buffers en de noodzakelijke lasten in kaart en kijken we hoeveel maanden zij hun maandlasten uit hun buffers kunnen bekostigen.

³ Als dit op grote schaal gebeurt, heeft dit bovendien repercussies voor de woningmarkt in de vorm van (lokale) prijsdalingen. Dit maakt het risico op restschuld nog groter.

02

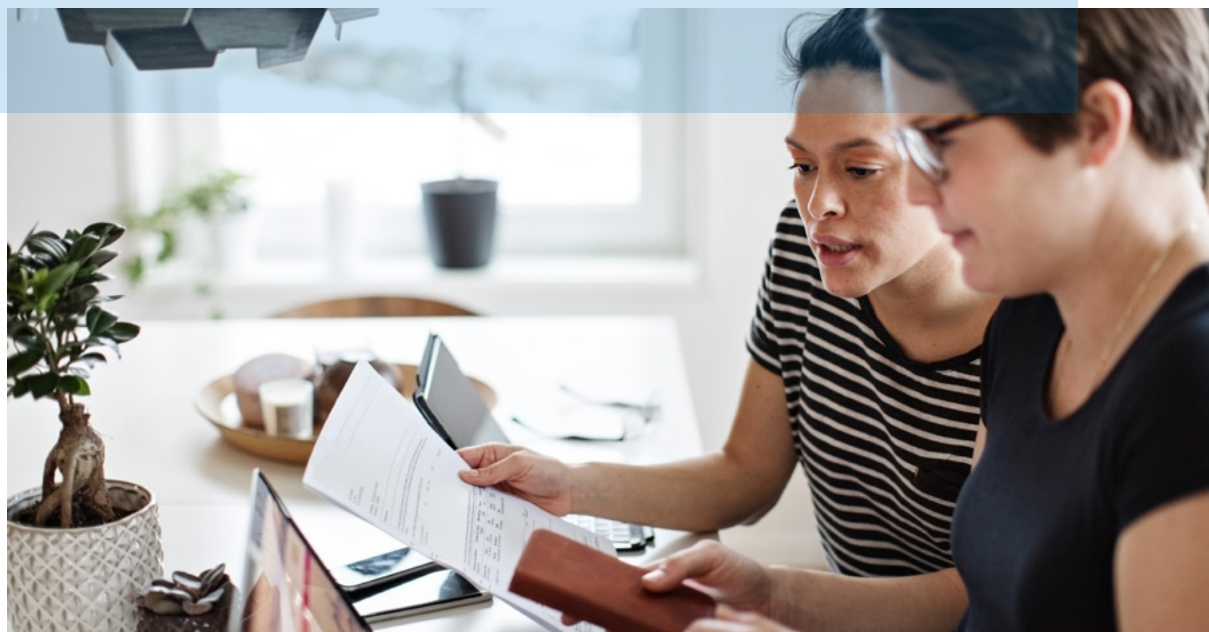
Wat bepaalt of een huishouden tijdens een crisis financieel weerbaar is?

Liquide buffers

De hoogte van de liquide buffers bepaalt hoe goed een huishouden een eventuele inkomensdaling kan opvangen.

Liquide buffers bestaan uit bank- en spaartegoeden en aangehouden financiële instrumenten zoals aandelen en obligaties en zijn eenvoudig in te zetten om vaste en noodzakelijke uitgaven te betalen.⁴ Andere, illiquide vermogensinstrumenten zoals opgebouwd tweede- of derde-pijlerpensioen, aangehouden vastgoed of ondernemingsvermogen, vallen *niet* onder de liquide buffer.

⁴ Ook contant geld kan tot de liquide buffer worden gerekend. Contant aangehouden geld kunnen we echter niet 'los' observeren, alleen als onderdeel van de 'overige bezittingen' van het huishouden. Om die reden tellen we het niet mee in de buffers. Er worden geen schulden in mindering gebracht op de financiële bezittingen. De aanname daarachter is dat huishoudens die door werkloosheid in financiële nood komen, prioriteit geven aan het kunnen blijven betalen van hun maandlasten boven extra aflossingen op hun schulden, en dat zij financiële bezittingen die zijn gereserveerd om in de toekomst af te lossen in tijden van nood zullen inzetten om in hun eerste levensbehoeften te blijven voorzien.

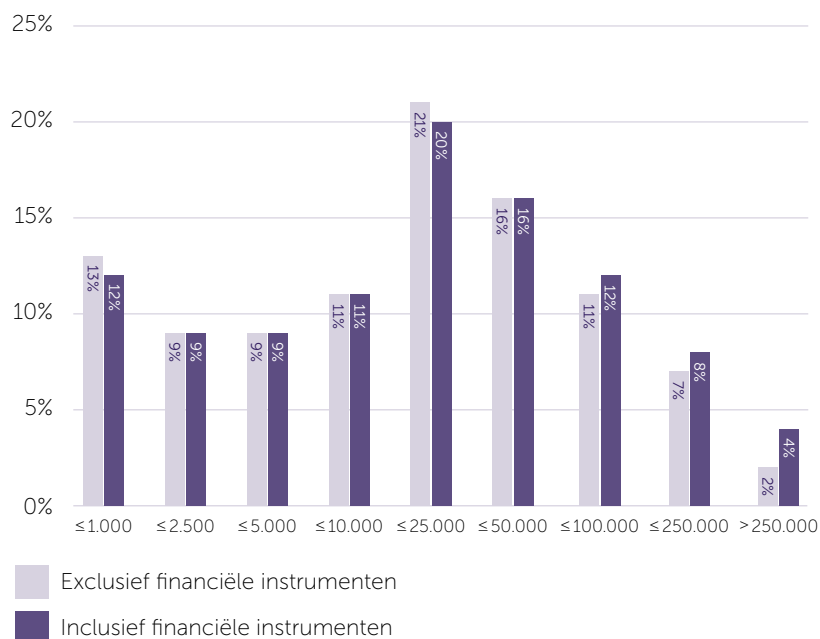

De liquide buffers variëren sterk tussen huishoudens.

Figuur 1 toont de verdeling van de liquide buffers vóór de crisis, zowel in enge zin (exclusief financiële instrumenten) als in brede zin (inclusief financiële instrumenten). Opvallend is de rechtsscheve verdeling: waar ruim 20% van de huishoudens minder dan €2.500 aan liquide middelen heeft, heeft 2-4% meer dan €250.000 achter de hand. De volgende paragrafen werpen meer licht op deze heterogeniteit. Het is belangrijk om te vermelden dat we daarbij geen causale verbanden onderzoeken – we geven slechts de correlaties weer tussen kwetsbaarheid en huishoudkenmerken zonder uitspraken te doen over de onderliggende (kern)oorzaak van de verschillen die we zien in een dwarsdoorsnede. Ter illustratie: als blijkt dat de financiële kwetsbaarheid groot is onder bepaalde arbeidsmarktgroepen, zou dit net zo goed een leeftijdseffect kunnen zijn, bijvoorbeeld omdat er in een bepaalde sector of contractvormen bovengemiddeld veel jongeren vertegenwoordigd zijn. Dergelijke ‘compositie-effecten’ worden niet verder ontrafeld. Deze benadering sluit goed aan bij het perspectief van een beleidsmaker c.q. toezichthouder die risicogroepen wil identificeren zonder ze per se te willen verklaren.

Figuur 1: 1 op de 5 huishoudens heeft een liquide buffer van €2.500 of lager

Verdeling liquide buffer (N=7,82 mln.)

Bron: Resultaten gebaseerd op eigen berekeningen AFM o.b.v. niet-openbare microdata van het Centraal Bureau voor de Statistiek (n=58.652).

We vellen met dit onderzoek geen oordeel over de (ideale) hoogte van de buffers.

Het is niet per definitie optimaal om zo een hoog mogelijke liquide buffer aan te houden. Liquide buffers geven immers weinig rendement – zeker in de huidige lage-renteomgeving – en kunnen optimale consumptiespreiding bemoeilijken. Een crisis zoals de huidige is een uitzonderlijk scenario en voor huishoudens met doorsnee risicopreferenties zal het niet optimaal zijn om een liquide buffer aan te houden die met een pandemie dan wel diepe recessie rekening houdt. Dit is zeker het geval als we ook de mogelijkheden tot het verkrijgen van krediet, (financiële) steun in de persoonlijke sfeer (naast financiële ondersteuning ook sociaal kapitaal) en de kans op ondersteunende overheidsmaatregelen in ogenschouw nemen. Kortom, een 'buffer' is in de praktijk meer dan alleen het saldo op een bank- of spaarrekening.

Bufferomvang neemt toe met leeftijd en inkomen.

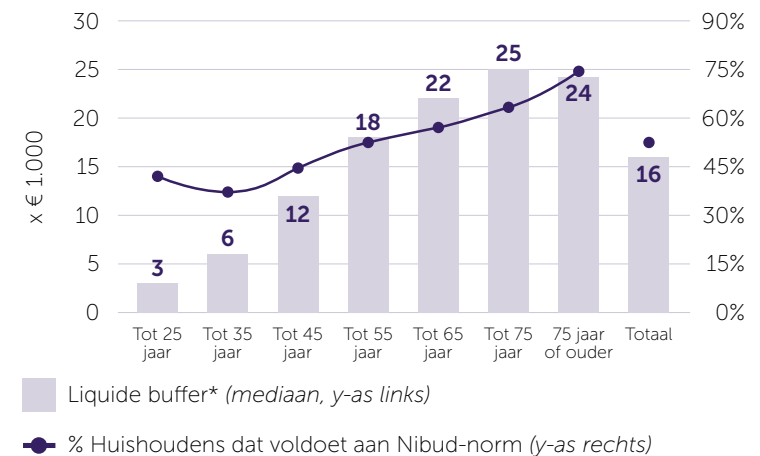
Vanuit het perspectief van consumptiespreiding (*consumption smoothing*) verwachten we een 'bultvormige' relatie tussen enerzijds het totale liquide én illiquide vermogen en anderzijds leeftijd (Kerste e.a., 2017). Waar mensen in het begin van hun leven vermogen opbouwen zullen ze dit aan het einde weer afbouwen of 'opeten'. Het liquide deel van het vermogen hoeft niet per se eenzelfde relatie te hebben met leeftijd. Vroeg in de levensloop is het immers van belang voldoende liquide middelen aan te houden, terwijl op latere leeftijd de benodigde liquiditeit onttrokken kan worden uit zowel liquide als illiquide vermogen (zoals vastgoed, pensioenaanspraken en lijfrenteverzekeringen). Dit maakt een 'plattere' distributie van het liquide deel van het vermogen mogelijk. Dit onderzoek blijft weg van uitspraken over de optimale verdeling tussen illiquide en liquide vermogen over de levensloop van het huishouden. Wel kijken we in hoeverre de buffers volgens de Nibud-normen toereikend zijn om onvoorziene of incidentele uitgaven te betalen en welke financiële ruimte er na aftrek van de Nibud-buffer overblijft om een inkomensdaling op te vangen.

Ook liquide buffers vertonen een levenslooppatroon.

Figuur 2 toont aan dat de liquide buffer laag begint met mediaan minder dan €3.000 voor mensen tot 25 jaar en oploopt tot mediaan €25.000 in het cohort 65-75-jarigen om daarna iets af te vlakken.⁵ De paarse lijn in Figuur 2 laat zien welk percentage van de huishoudens volgens de Nibud-normen voldoende buffers aanhoudt om onvoorziene of incidentele uitgaven op te vangen.⁶ Ook dit percentage loopt op met leeftijd. Rond de leeftijd van 35 jaar lijkt er een lichte daling te zijn, mogelijk omdat huishoudens in het 'spitsuur' van hun levensloop verkeren met hoge lasten (hypotheek, kinderopvang, pensioenopbouw, e.d.) en 'achterblijvende' inkomens.

Figuur 2: De liquide-bufferomvang vertoont een duidelijk levensloopeffect

Buffers per leeftijd hoofdkostwinner (N=7,82 mln.)

Bron: Resultaten gebaseerd op eigen berekeningen AFM o.b.v. niet-openbare microdata van het Centraal Bureau voor de Statistiek (n=58.652).

⁵ Eenzelfde levenslooppatroon is te zien in de aangehouden financiële instrumenten, zie Figuur 2.1 in de bijlagen.

⁶ De Nibud 'referentiebuffer' hangt af van diverse huishoudeigenschappen, zoals inkomen, woningbezit, de gezinssamenstelling en de leeftijden van kinderen. De referentiebuffer is voor ieder huishouden in de analyse individueel vastgesteld op basis van voornoemde kenmerken. Deze buffer is *alleen* bedoeld om incidentele/onvoorziene uitgaven op te kunnen vangen en *niet* om een daling van het huishoudinkomen te compenseren.

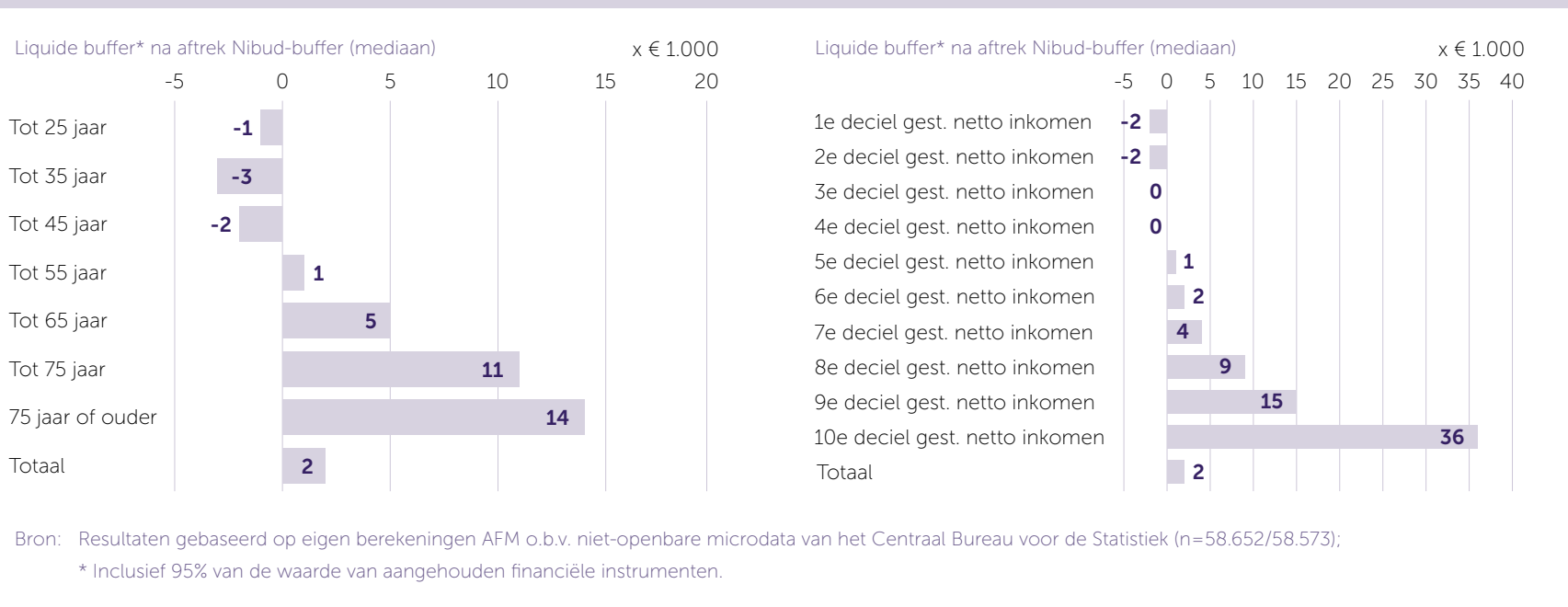

De helft van de Nederlandse huishoudens houdt volgens de Nibud-normen te weinig buffers aan; na aftrek van de uitgavenbuffer van het Nibud houdt een doorsnee huishouden nog maar €2.000 over om een inkomensterugval op te vangen.

Dit tekort betreft vooral jongeren en lage-inkomensgroepen (Figuur 3). Onder huishoudens met een kostwinner tot 45 jaar is er gemiddeld genomen volgens de Nibud-normen sprake van een 'buffertekort' (Figuur 3, linkerzijde). De 40% huishoudens met laagste netto huishoudinkomen

heeft geen buffer meer na aftrek van de Nibud-buffer (Figuur 3, rechterzijde). In geval van inkomensterugval staan groepen met een buffertekort dus voor de keuze om in te teren op hun buffer voor onvoorziene uitgaven teneinde hun vaste uitgaven te kunnen blijven betalen. In de praktijk zullen veel huishoudens voorrang geven aan de korte termijn, wat betekent dat zij de rekening voor incidentele/onvoorziene uitgaven voor zich uit schuiven (door hier geen of minder geld voor te reserveren) en er nieuwe kwetsbaarheden ontstaan.

Figuur 3: Jonge huishoudens en lage-inkomensgroepen houden volgens de Nibud-normen te weinig buffers aan

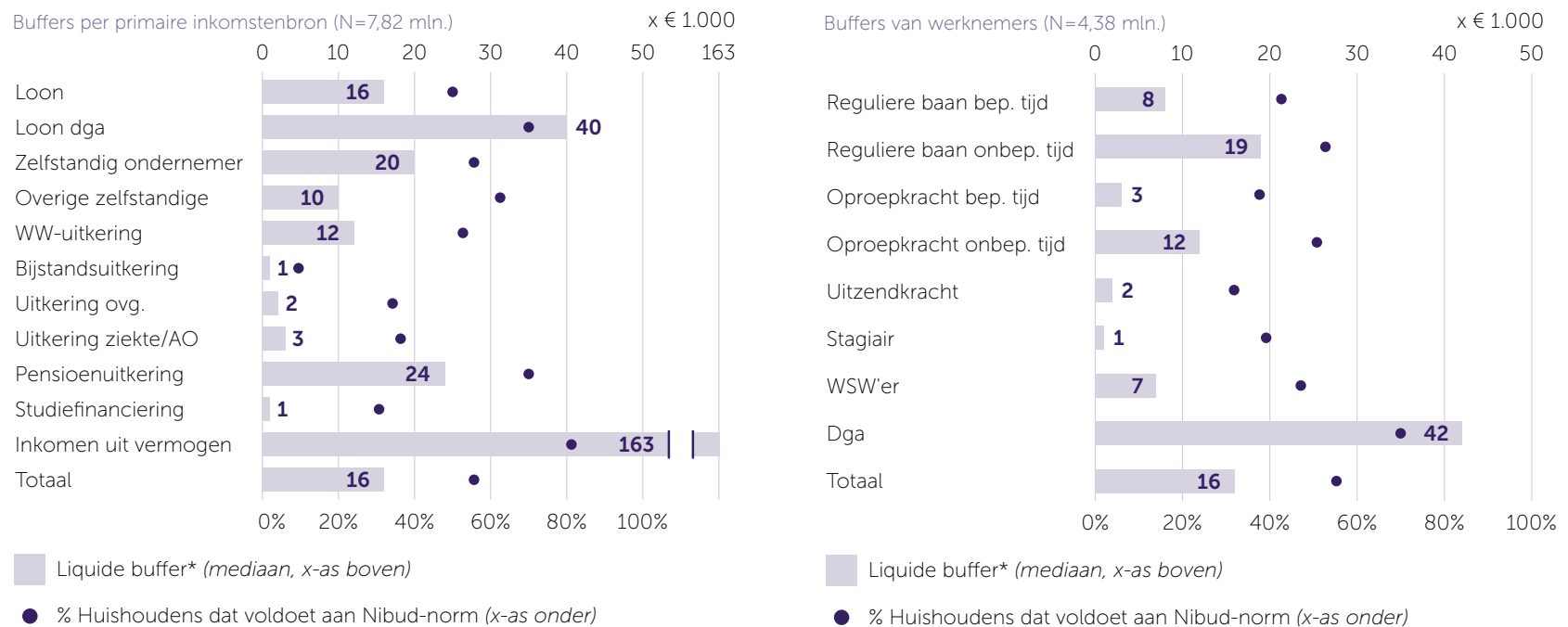

De primaire inkomstenbron van het huishouden en het type dienstverband van werknemers brengen grote verschillen qua buffers aan het licht.

Figuur 4 laat zien dat huishoudens met een zelfstandig ondernemer als hoofdkostwinner hogere buffers hebben dan huishoudens met een werknemer als meestverdiener. Dit houdt mogelijk verband met de vage scheidslijn tussen privé- en zakelijk vermogen bij zelfstandigen en met het feit dat zelfstandigen anticiperen op inkomensschommelingen. Huishoudens die voor hun inkomen afhankelijk zijn van een uitkering hebben nagenoeg geen buffers. Ook werkenden met een flexibel en/of

tijdelijk arbeidscontract staan er qua buffers slechter voor dan werknemers met een vast contract. Uiteraard wordt dit beeld mede bepaald door onderliggende huishoudkenmerken, zoals de leeftijd en inkomenshoogte van deze groepen. De bijstand stelt bijvoorbeeld een maximum aan de hoogte van het box3-vermogen om ervoor in aanmerking te komen. Bovendien hebben mensen met minder inkomen over het algemeen minder mogelijkheid om geld opzij te zetten. Echter, zelfs 'gecorrigeerd' voor hun lagere inkomen houdt de ruime meerderheid van de huishoudens met een uitkering volgens de Nibud-normen te weinig buffers aan.⁷

Figuur 4: Uitkeringsgerechtigden, studenten en flexwerkers hebben amper liquide buffers

Bron: Resultaten gebaseerd op eigen berekeningen AFM o.b.v. niet-openbare microdata van het Centraal Bureau voor de Statistiek (n=58.652/32.186);

* Inclusief 95% van de waarde van aangehouden financiële instrumenten.

⁷ De Nibud-referentiebuffer houdt zoals gezegd rekening met de hoogte van het huishoudinkomen: des te hoger het inkomen, des te hoger de reservering voor incidentele/onvoorziene uitgaven.

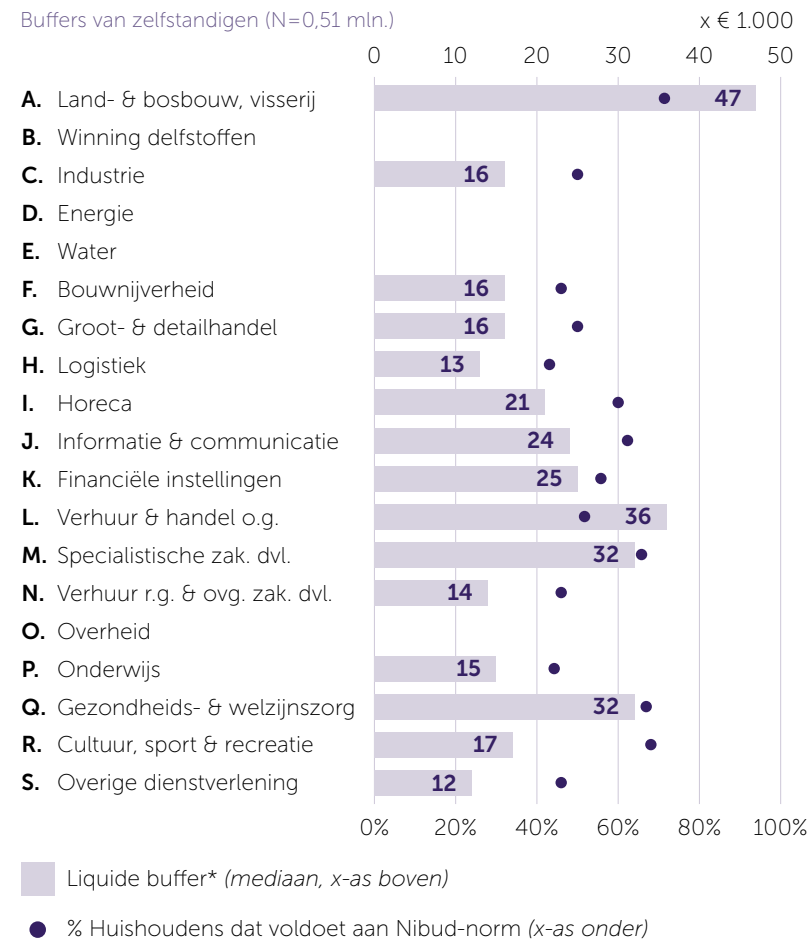
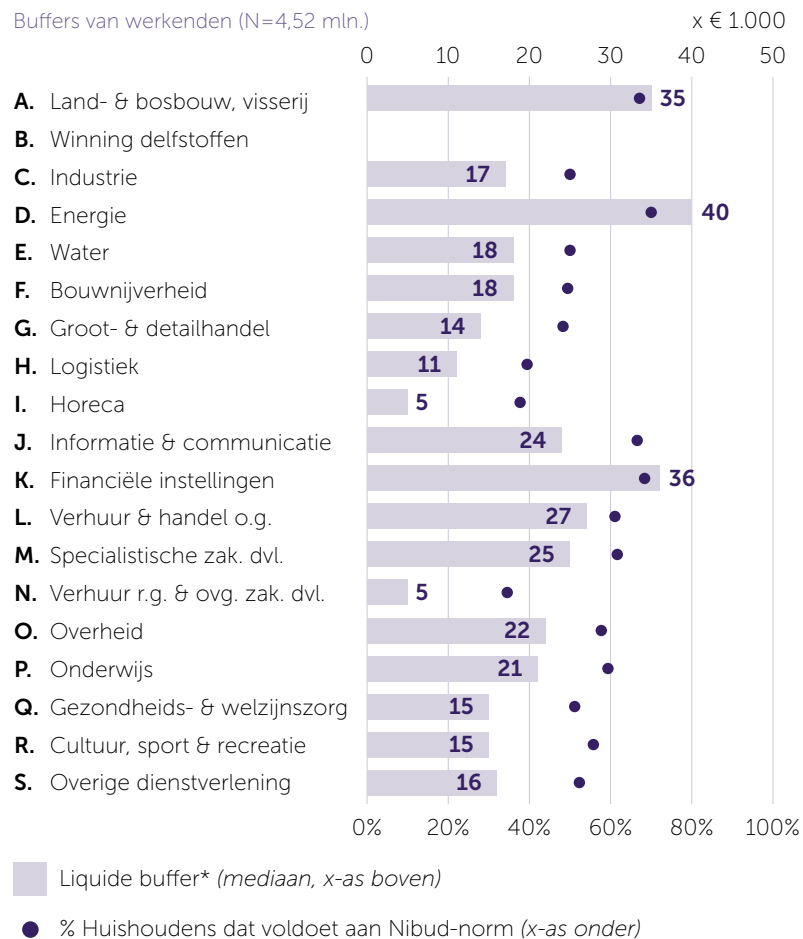
Veel werkenden in de sectoren die werden getroffen door de lockdown waren daarvoor al financieel kwetsbaar.

De linkerkzijde van Figuur 5 laat zien dat mensen die in de horeca (I), verhuur van roerende goederen en overige zakelijke dienstverlening (N, waaronder uitzendkrachten en de reisbureaus) en logistiek (H) werkzaam zijn weinig buffers aanhouden, zowel absoluut (€) als in vergelijking met de Nibud-referentiebuffer.⁸ Dit zijn sectoren die hard zijn getroffen door de coronacrisis. Overigens laten deze en volgende figuren met sectorale uitsplitsingen niet zien hoeveel werkenden er in iedere sector zijn en dus niet wat de reikwijdte c.q. impact van de geconstateerde kwetsbaarheden is. Zie daarvoor Figuur 2.2 in de bijlagen.

Zelfstandigen zijn qua inkomen en sociale zekerheid inherent kwetsbaarder dan werknemers.

Dit komt omdat ze minder inkomenszekerheid hebben en omdat ze bij werkloosheid direct naar de bijstand gaan (mits gerechtigd) en zo gemiddeld genomen vaak een grotere inkomensdaling te verduren krijgen. Sectoren met een oververtegenwoordiging van zelfstandigen worden daarom relatief hard geraakt tijdens een crisis, zeker als ze lagere financiële buffers hebben. Huishoudens met een zelfstandige hoofdkostwinner in de sectoren overige (zakelijke) dienstverlening (S en N) en logistiek (H) stonden er reeds vóór de crisis relatief slecht voor. Zelfstandigen in de land- en bosbouw en visserij (A), verhuur van onroerend goed (L), specialistische zakelijke dienstverlening (M, waaronder juristen en architecten) en de gezondheidszorg (Q) stonden er relatief goed voor (Figuur 5, rechterzijde).

⁸ Onder sector 'N' valt onder meer arbeidsbemiddeling. Zodoende worden over het algemeen ook uitzendkrachten aan deze sector toebedeeld, ongeacht in welke sector het inlenende bedrijf actief is.

Figuur 5: Werknemers in de horeca en verhuur/overige zakelijke dienstverlening hebben de laagste buffers

Bron: Resultaten gebaseerd op eigen berekeningen AFM o.b.v. niet-openbare microdata van het Centraal Bureau voor de Statistiek (n=33.415/3.769);

* Inclusief 95% van de waarde van aangehouden financiële instrumenten.

Vaste en noodzakelijke lasten

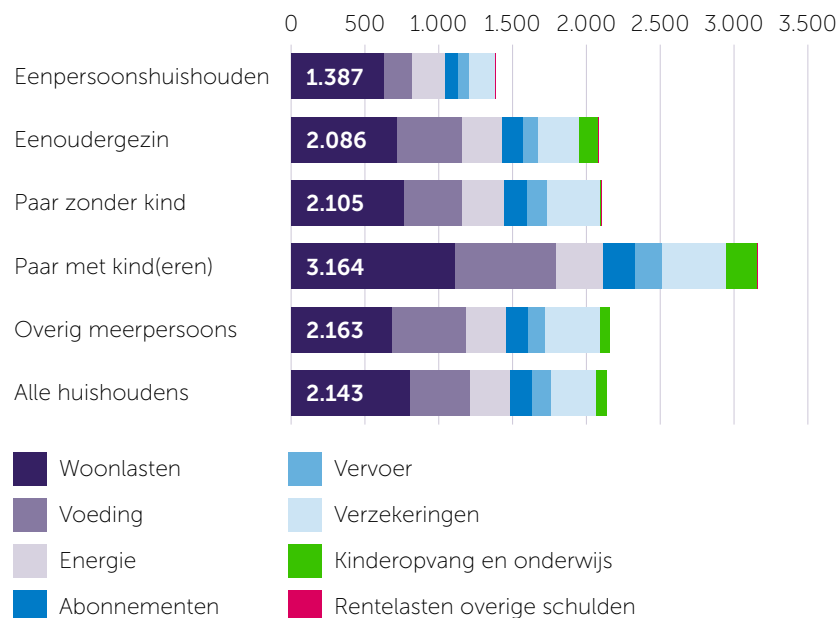
Vaste en noodzakelijke lasten beperken de capaciteit van een huishouden om een inkomensdaling op te vangen.

Op het moment dat er een inkomensdaling optreedt, moeten vaste en noodzakelijke lasten in principe bekostigd blijven.⁹ In dit onderzoek concentreren we ons op de belangrijkste lastenposten op basis van het [CBS Budgetonderzoek](#) en onderzoek door Pricewise (2019). Deze posten beslaan onder andere kosten van huisvesting, energieverbruik, gemeentelijke en

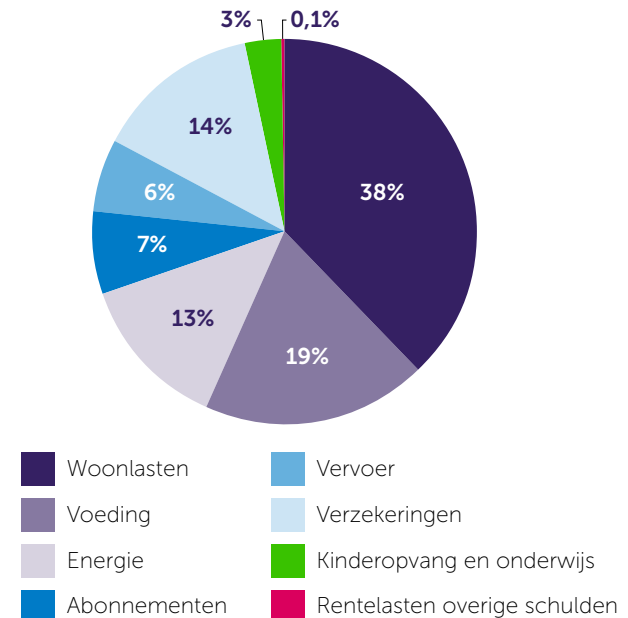
waterschapsbelastingen, kosten voor onderwijs en kinderopvang, abonnementen en contributies, kosten van (openbaar) vervoer en voedingskosten. Een deel van de kosten is vast (denk aan woonlasten), de andere kosten die we meenemen hebben een noodzakelijk c.q. onvermijdbaar karakter (denk aan voeding). De drie grootste posten zijn woon- en energielasten en de kosten van eten en drinken (Figuur 6, rechterzijde).¹⁰

Figuur 6: Nederlandse huishoudens zijn maandelijks circa €2.100 kwijt aan vaste lasten, woonlasten grootste kostenpost

Maandelijks lasten per huishoudtype (gemiddelden, N=7,50 mln.)

Procentuele opbouw maandlasten (gemiddelden, N=7,50 mln.)

Bron: Resultaten gebaseerd op eigen berekeningen AFM o.b.v. niet-openbare microdata van het Centraal Bureau voor de Statistiek (n=56.967).

⁹ De inkomensdaling als gevolg van werkloosheid wordt wel 'gedempt' als een huishouden als gevolg van de daling recht krijgt op toe- of bijlagen of als een huishouden zich heeft verzekerd tegen werkloosheid, bijvoorbeeld in de vorm van een woonlastenverzekering.

¹⁰ De woonlasten zijn bruto bedragen, dat wil zeggen zonder hypotheekrenteaftrek bij kopers en zonder huurtoeslag bij huurders. Reden daarvoor is dat de hypotheekrenteaftrek en huurtoeslag al zijn meegenomen in het netto/besteedbaar huishoudinkomen.

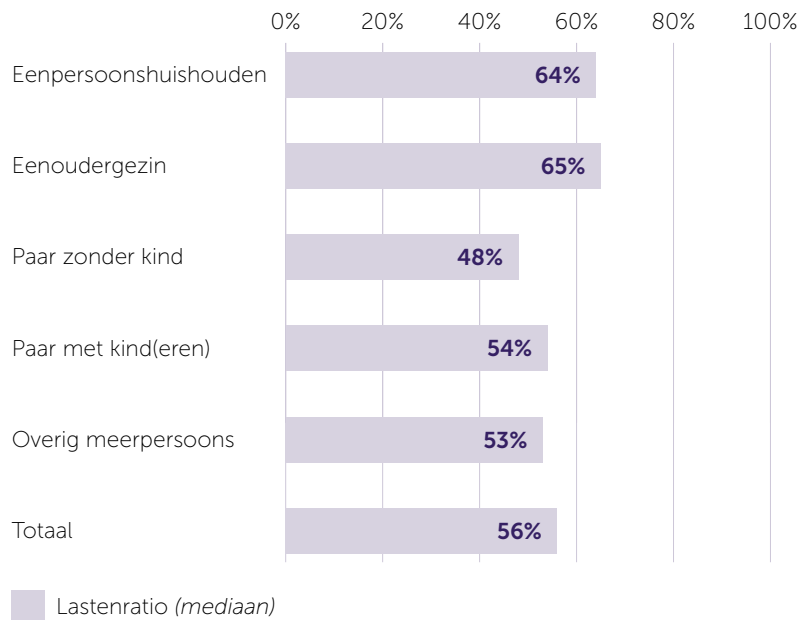
Huishoudens zijn doorsnee iets meer dan de helft van hun maandinkomen kwijt aan vaste lasten.

Gemiddeld besteden Nederlandse huishoudens maandelijks ongeveer €2.100 aan vaste lasten, voor een paar met kinderen is dat gemiddeld €1.000 meer. De vaste lasten beslaan mediaan 56% van het netto inkomen (Figuur 7, linkerzijde), voor eenverdieners is de mediaan ongeveer twee derde van het inkomen. Ook zijn er grote verschillen als we kijken naar de primaire inkomstenbron van het huishouden (Figuur 7, rechterzijde). Waar (hoofd) kostwinners in loondienst, zelfstandig ondernemers en dga's doorsnee 50% van hun inkomen kwijt zijn aan vaste lasten, is dat bij overige zelfstandigen

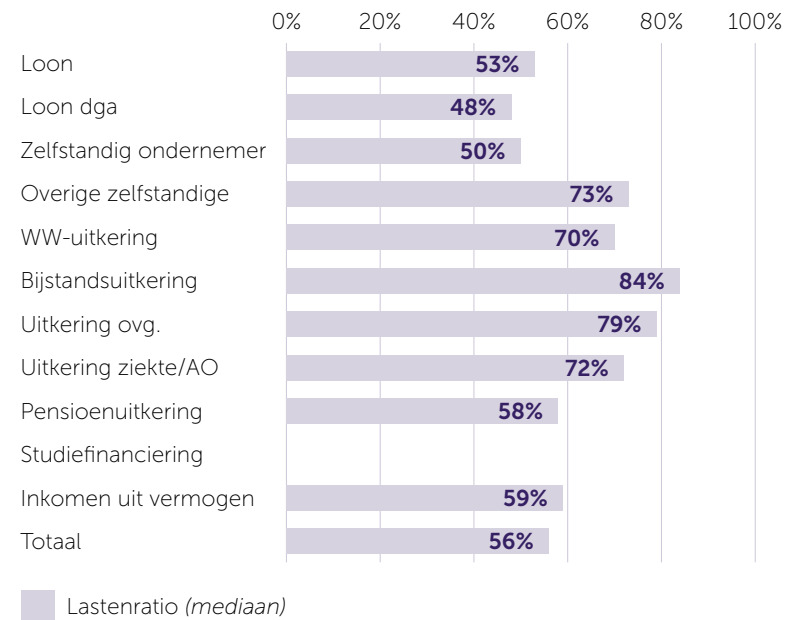
(zoals freelancers) en bij mensen met een uitkering tussen de 70% en de 80%.¹¹ Qua sector waarin de hoofdkostwinner werkt, valt op dat werknemers in de horeca en verhuur van roerende goederen en zelfstandigen in de financiële en recreatieve sector en overige dienstverlening verhoudingsgewijs veel van hun inkomen kwijt zijn aan vaste lasten (Figuur 2.3, bijlagen). Verder zijn huurders doorgaans een groter deel van hun inkomen kwijt aan vaste lasten dan woningeigenaren: mediaan respectievelijk 66% om 50% (niet afgebeeld). Naar later zal blijken, is dit vooral het gevolg van hun relatief hoge woonlasten. Dit is een bekend probleem: het Nibud (2019) geeft aan dat veel mensen meer huur betalen dan passend is bij hun inkomen.

Figuur 7: Uitkeringsgerechtigden zijn meer dan 75% van hun inkomen kwijt aan vaste lasten

Maandelijks lasten als % netto inkomen (N=7,82 mln.)

Maandelijks lasten als % netto inkomen (N=7,82 mln.)

Bron: Resultaten gebaseerd op eigen berekeningen AFM o.b.v. niet-openbare microdata van het Centraal Bureau voor de Statistiek (n=56.859).

¹¹ Voor mensen met een pensioenuitkering en mensen die leven van hun vermogen is de lastenratio rond de 58%, iets hoger dus dan bij mensen in loondienst. Bij gepensioneerden is dit ook te verwachten: hun inkomens zijn lager en dit is de levensfase waarin zij kunnen interen op hun vermogen.

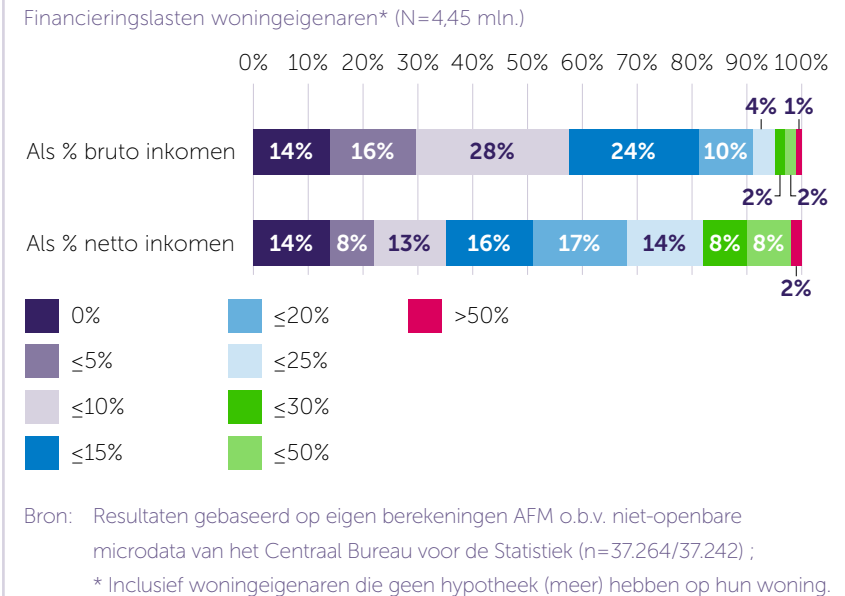
De lastenratio bepaalt hoeveel ruimte een huishouden heeft om een inkomsterugval op te vangen.

De doorsnee 'ruimte' van 50% in hun lastenratio geeft het overgrote deel van de werknemers voldoende speelruimte om na werkloos te zijn geworden ook met een WW-uitkering in hun vaste lasten te blijven voorzien. Bruto leveren zij immers 'slechts' 25-30% van hun inkomen in en netto zal hun inkomensdaling nog lager zijn.¹² Voor zelfstandigen zijn de voortekenen minder gunstig: mensen in de bijstand hebben vaak moeite om rond te komen en daar komt bij dat zelfstandigen hun uitgavenpatroon op korte termijn nauwelijks kunnen aanpassen aan hun nieuwe (bijstands)inkomen.

Verantwoorde financieringslasten zijn een belangrijke indicator van financiële gezondheid van woningeigenaren en de hoeveelheid ruimte die zij hebben om (tijdelijk) extra krediet op zich te nemen.

De financieringslasten in Figuur 8 geven aan welk deel van het inkomen een huishouden besteedt aan hypotheeklasten (bruto hypotheekrente plus aflossing) en aan rentelasten voor uitstaande consumptieve en studieschulden. De figuur geeft de verdeling van de maandelijkse financieringslasten als percentage van zowel het bruto als het netto maandinkomen. Een financieringslastpercentage van 25-30% van het bruto inkomen duidt mogelijk op tussentijdse overkreditering, als niet met zekerheid gesteld kan worden dat de financieringslasten ook aflossingen omvatten wordt vaak een grenswaarde van 20% gehanteerd (Mastrogiacomio, 2019).¹³ De figuur toont aan dat dit voor 3 tot 8 procent van de huishoudens in de steekproef opgaat: 3% van de woningeigenaren zit op een financieringslast hoger dan 30% van het bruto inkomen, 8% van de woningeigenaren op een financieringslast hoger dan 20% van het bruto inkomen (Figuur 8, bovenste balk).

Figuur 8: Onder 3-8% van de woningeigenaren is mogelijk sprake van tussentijdse overkreditering

¹² De WW-uitkering is in de eerste 2 maanden na baanverlies 75% van het laatstverdiende salaris/dagloon, in de maanden daarna is dat 70%. Wel is de WW-uitkering gemaximeerd op circa €37.000 p.j. op basis van een maximaal dagloon van €219 per dag. Dus de procentuele inkomensdaling zal bij hogere-inkomensgroepen in de praktijk groter zijn dan 25-30%.

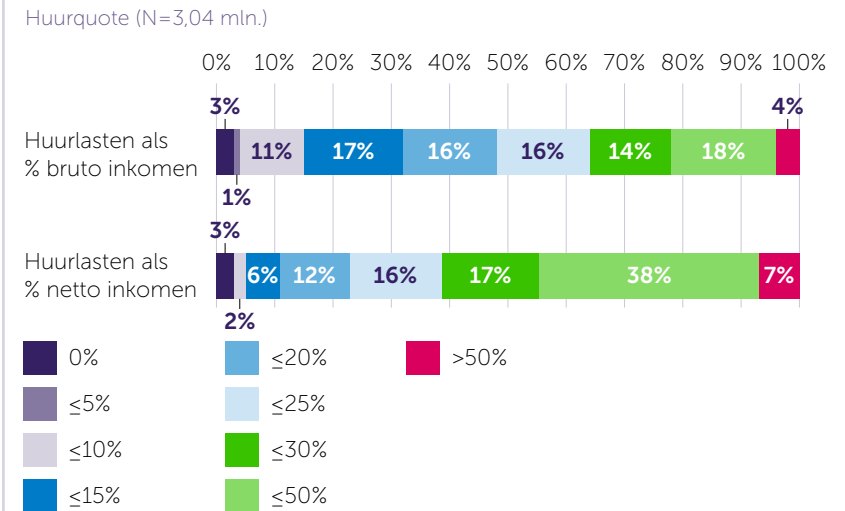
¹³ Deze uniforme grenswaarden zijn een vereenvoudigde weergave van de praktijk. In werkelijkheid hangt de verantwoorde financieringslast namelijk ook af van de individuele kenmerken van het huishouden, zoals diens uitgavenpatroon, maar over het algemeen wordt een financieringslast tussen de 15% (lage rentestand en laag inkomen) en 35% (hoge rentestand en hoog inkomen) van het bruto inkomen als verantwoord beschouwd (bron: Nibud).

Huurders zijn een aanmerkelijk groter deel van hun inkomen kwijt aan woonlasten.

De tegenhanger van het financieringslastpercentage is de huurquote: de bruto huurlasten gedeeld door het inkomen. Waar ongeveer 1 op de 10 kopers meer dan 20% van zijn bruto inkomen besteedt aan woonlasten, is dat onder huurders 5 op de 10 (Figuur 9).¹⁴ Hier kunnen twee oorzaken aan ten grondslag liggen: de huurlasten zijn over het algemeen hoger dan de hypotheeklasten en/of huurders hebben over het algemeen een lager inkomen (en mogelijk nog meer afwijkende kenmerken).¹⁵ Beide factoren zijn op korte termijn nauwelijks te beïnvloeden. Waar sommige van de lasten wellicht geschrapt kunnen worden als de nood hoog is (denk aan vervoer, abonnementen en contributies en sommige verzekeringen), zijn woonlasten niet alleen de *grootste* kostenpost maar samen met eten en drinken ook de *meest vaste/noodzakelijke*. Dit maakt huurders kwetsbaarder voor een (tijdelijke) inkomensdaling dan kopers: ze hebben minder ruimte in hun lasten-inkomensverhouding en ze hebben niet de mogelijkheid om via woningverkoop liquiditeit vrij te spelen en hun woonlasten te verlagen. Ook hebben zij te maken met jaarlijkse huurverhogingen, terwijl kopers hun woonlasten voor langere tijd vast kunnen zetten door middel van een rentevaste periode.

Figuur 9: Huurders geven een veel groter deel van hun inkomen uit aan woonlasten dan kopers

Bron: Resultaten gebaseerd op eigen berekeningen AFM o.b.v. niet-openbare microdata van het Centraal Bureau voor de Statistiek (n=19.655/19.617).

¹⁴ Als we kijken naar de achtergrondkenmerken van de huurders, valt op dat 70% van de eenpersoonshuishoudens meer dan 20% van zijn bruto inkomen besteedt aan huurlasten.

¹⁵ Zoals eerder opgemerkt zijn de financieringslastpercentages en huurquote berekend op basis van de bruto woonlasten (zie voetnoot 9). Dit leidt ertoe dat hypotheekrenteaftrek en huurtoeslag buiten beschouwing blijven bij de woonlasten als percentage van het bruto inkomen. In het netto inkomen zijn beide *wel* meegenomen (onderste balken in Figuur 8 en Figuur 9), wat ertoe leidt dat de huurders minder kwetsbaar worden ten opzichte van de kopers: het percentage huurders met huurlasten groter dan 20% van het netto maandinkomen is 'slechts' 2,5 keer zo groot als het percentage kopers met financieringslasten groter dan 20% van het netto maandinkomen. Dit impliceert dat de huurtoeslag voor huurders met een laag inkomen meer soelaas biedt dan de hypotheekrenteaftrek voor kopers met een laag inkomen.

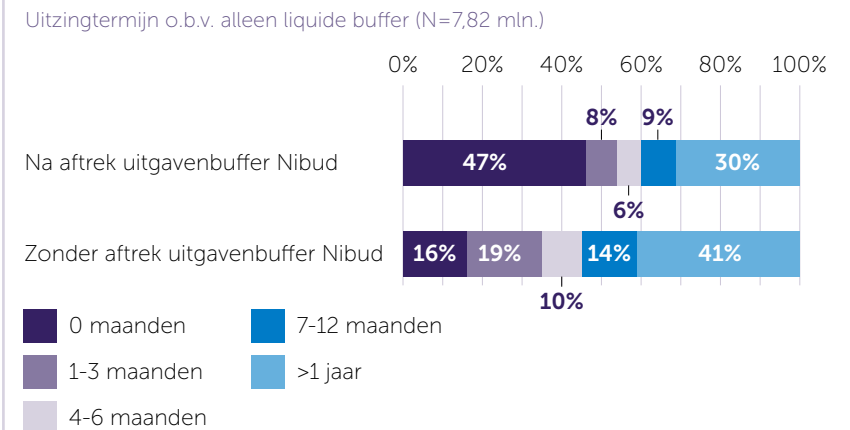

Uitzingtermijn op basis van liquide buffers

Circa de helft van huishoudens kan meer dan een halfjaar leven van zijn liquide buffer.

Figuur 9 laat zien hoe lang huishoudens hun vaste lasten kunnen betalen uit enkel hun liquide buffers (lees: zonder daarvoor inkomen te gebruiken). Deze gestileerde 'uitzingtermijn' relateert de hoogte van de vaste lasten aan de hoogte van de geldbuffers en geeft aan in welke mate huishoudens een inkomensterugval kunnen incasseren, in dit extreme voorbeeld tot €0. In werkelijkheid is de inkomensterugval bij werkloosheid uiteraard niet zo extreem: werknemers die hun baan verliezen, hebben recht op een WW-uitkering (van minimaal 3 en maximaal 24 maanden) en zelfstandigen op een bijstandsuitkering. Aangezien bijna de helft van de huishoudens volgens de Nibud-normen te weinig uitgavenbuffers heeft (zie eerdere figuren), kan na aftrek van deze Nibud-buffer 47% van de huishoudens het nog geen maand 'uitzingen' (bovenste balk). Zonder 'reservering' voor onvoorziene/incidentele uitgaven (onderste balk) kan 45% van de huishoudens het maximaal een halfjaar uitzingen. Daar staat tegenover dat 41% van de huishoudens meer dan een jaar zijn vaste lasten kan betalen uit de liquide buffer.

Figuur 10: 45-60% huishoudens kan maximaal een halfjaar van alleen de liquide buffers leven

Bron: Resultaten gebaseerd op eigen berekeningen AFM o.b.v. niet-openbare microdata van het Centraal Bureau voor de Statistiek (n=58.652).

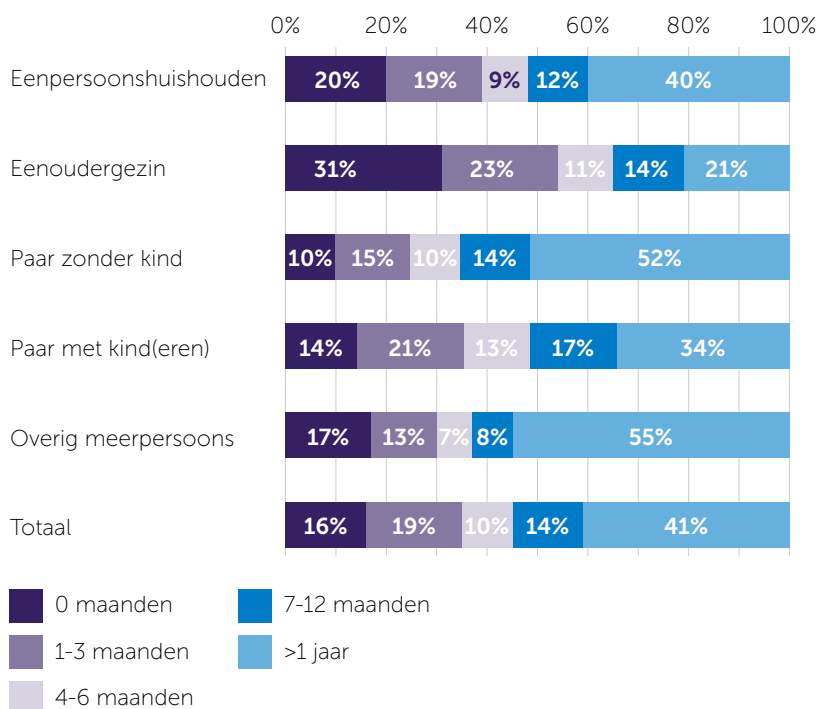
Het relateren van vaste lasten aan liquide buffers brengt veel van de eerder geïdentificeerde kwetsbare groepen aan het licht.

Zo kan de helft van de eenoudergezinnen maximaal 3 maanden zijn vaste lasten uit de financiële buffers bekostigen en ook eenpersoonshuishoudens en gezinnen met kinderen hebben relatief lage buffers in verhouding tot hun vaste lasten (Figuur 11, linkerzijde). Het levenslooppatroon dat zichtbaar

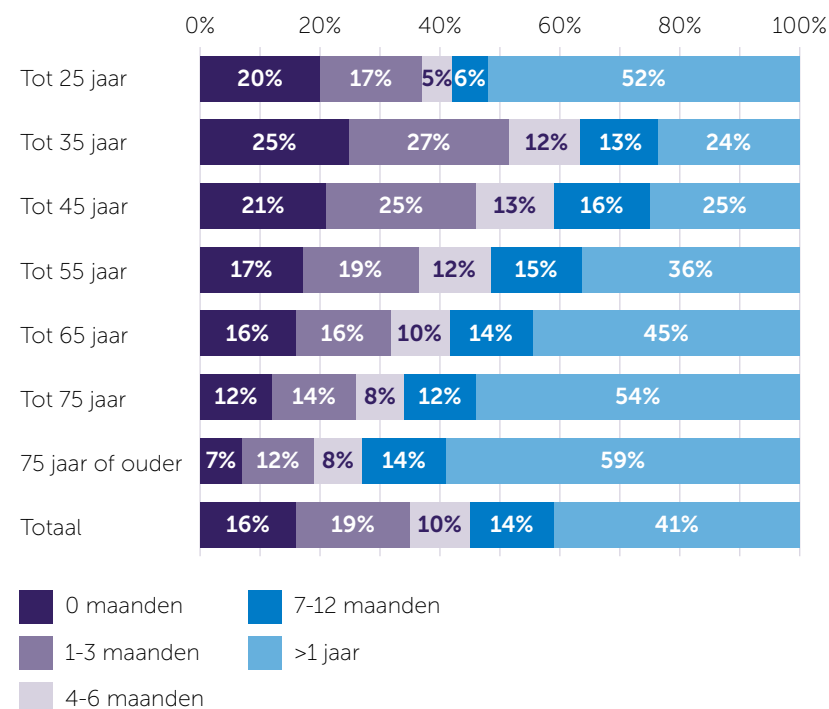
was in de bufferomvang (Figuur 2), vertaalt zich ook in een relatief korte uitzingtermijn onder jongere huishoudens (Figuur 11, rechterzijde). Het is voor hen kennelijk niet mogelijk of wenselijk om vanwege hun ongunstigere bufferpositie op hun uitgaven te bezuinigen, wat gelet op het vaste/onvermijdelijke karakter van de meeste van deze uitgaven niet als een verrassing komt.

Figuur 11: Eenoudergezinnen en jongeren hebben relatief weinig draagkracht op basis van hun liquide buffers

Uitzingtermijn o.b.v. alleen liquide buffer* (N=7,82 mln.)

Uitzingtermijn o.b.v. alleen liquide buffer* (N=7,82 mln.)

Bron: Resultaten gebaseerd op eigen berekeningen AFM o.b.v. niet-openbare microdata van het Centraal Bureau voor de Statistiek (n=56.859);

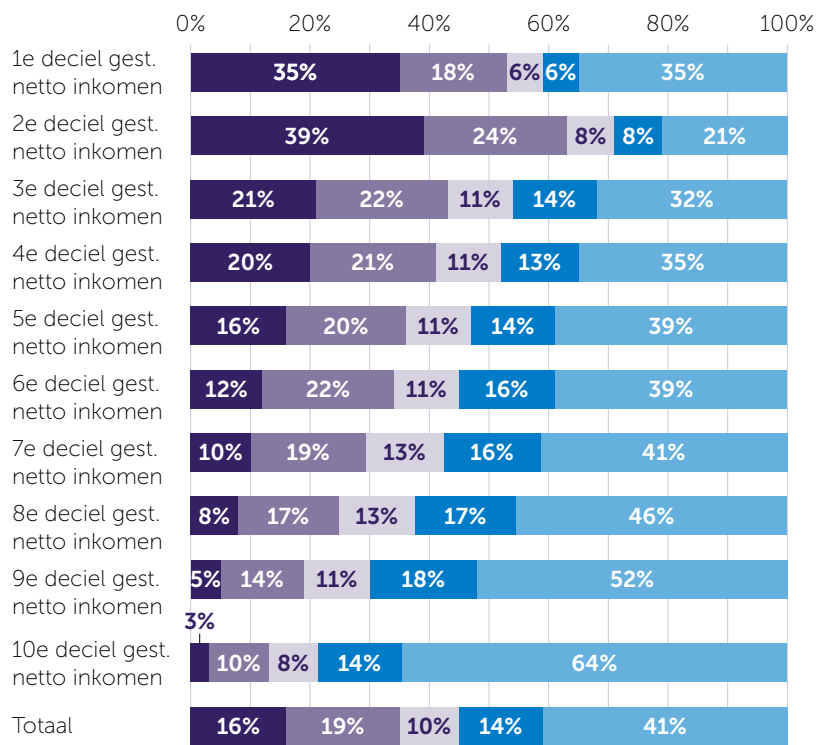
* Inclusief 95% van de waarde van aangehouden financiële instrumenten, zonder aftrek uitgavenbuffer Nibud.

Minima, flexwerkers en huurders kunnen het kortst leven van hun buffers.

Het merendeel van de 20% minst verdienende huishoudens heeft buffers die het toestaan om maximaal 3 maanden van te leven, het merendeel van de 20% meest verdienende huishoudens kan het daarentegen langer dan een jaar uitzingen op basis van de liquide buffers (Figuur 12, linkerzijde). Dit onderstreept het sterke verband tussen inkomen en vermogen dat we eerder zagen (Figuur 3, rechterzijde). Figuur 12 (rechterzijde) maakt ook duidelijk dat de meest flexibele arbeidskrachten (uitzendkrachten en oproepkrachten met een contract voor bepaalde tijd) het moeilijkst kunnen rondkomen van hun liquide buffers. Dat geldt eveneens voor uitkeringsgerechtigden (maar liefst 95% van de bijstandsgerechtigden heeft binnen een halfjaar zijn buffers uitgeput), huurders (60% van de huurders heeft binnen een halfjaar zijn buffers uitgeput) en veel werkenden in de sectoren waarvan we eerder constateerden dat ze relatief weinig geld achter de hand hebben, zoals in de horeca en verhuur van roerende goederen en overige zakelijke dienstverlening (niet afgebeeld).

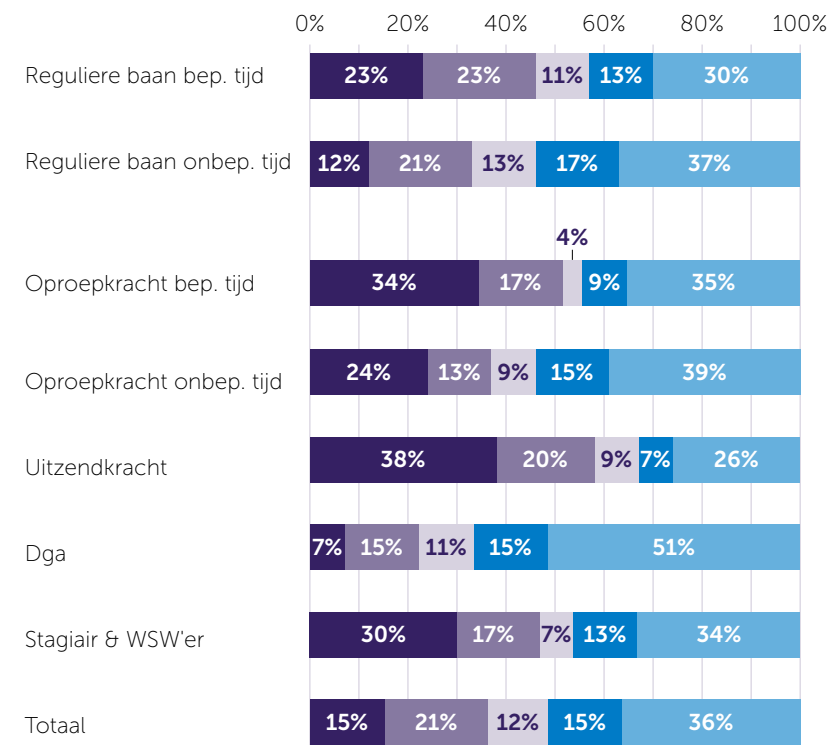

Figuur 12: Merendeel van de minima en flexwerkers heeft na maximaal een halfjaar zijn liquide buffers uitgeput

Uitzingtermijn o.b.v. alleen liquide buffer* (N=7,81 mln.)

0 maanden 7-12 maanden
 1-3 maanden >1 jaar
 4-6 maanden

Uitzingtermijn o.b.v. alleen liquide buffer* (N=4,38 mln.)

0 maanden 7-12 maanden
 1-3 maanden >1 jaar
 4-6 maanden

Bron: Resultaten gebaseerd op eigen berekeningen AFM o.b.v. niet-openbare microdata van het Centraal Bureau voor de Statistiek (n=58.573/32.186);

* Inclusief 95% van de waarde van aangehouden financiële instrumenten, zonder aftrek uitgavenbuffer Nibud.

03

Conclusies en beleidsimplicaties

Liquide buffers schieten vaak te kort om onverwachte uitgaven of inkomensschokken op te vangen.

Het aanhouden van liquide buffers dient twee doelen: het opvangen van onvoorziene/incidentele uitgaven en het opvangen van een (onverwachte) inkomensdaling. Als we de uitgavenbuffer als vertrekpunt nemen, staan veel Nederlandse huishoudens er niet goed voor: ongeveer de helft voldoet niet aan de referentiebuffer die het Nibud voorschrijft. Geconfronteerd met de keuze tussen vaste lasten blijven betalen (waaronder voeding en een dak boven het hoofd) en geld apart houden voor een nieuwe wasmachine, zullen de meeste huishoudens voor het eerste kiezen en wordt de uitgavenbuffer ingezet als inkomensbuffer. Dat kan op korte termijn enige lucht geven maar laat onverlet dat 20% van de Nederlandse huishoudens minder dan €2.500 aan liquide vermogen heeft.¹⁶ Ongeacht of ze die buffer aanhouden voor onvoorziene uitgaven of een inkomensdaling, is dat weinig reden om van financiële weerbaarheid spreken. Bovendien is een deel van de buffer mogelijk bestemd voor andere doeleinden, zoals de aanschaf van een (andere) woning of voor de oude dag.¹⁷

Er zijn aanwijsbare groepen met achterblijvende buffers.

Jongere huishoudens, huishoudens met lage inkomens en huishoudens die afhankelijk zijn van een uitkering staan er relatief slecht voor. Dit zijn allemaal gecorreleerde factoren: jongere huishoudens en huishoudens met een uitkering hebben over het algemeen minder inkomen en aangezien buffers meestal vanuit 'overtollig' inkomen worden opgebouwd, is ook hun buffer logischerwijs lager. Mogelijk gaan soortgelijke verklaringen op voor mensen die niet in vaste loondienst zijn, waaronder mensen met een tijdelijk en/of flexibel contract (zoals oproep- en uitzendkrachten). Ook hun buffers zijn aanmerkelijk lager. Als we kijken naar de lasten-inkomensverhouding zien we dat een deel van de huishoudens überhaupt weinig 'speelruimte' voor financiële tegenslag heeft. Dit geldt vooral voor huishoudens die afhankelijk zijn van een (bijstands)uitkering: zij geven doorsnee tussen de 70 en 80% van hun inkomen uit aan vaste lasten. "Doorsnee" betekent hier mediaan, wat impliceert dat

een aanzienlijk deel van hen *al* zijn inkomen uitgeeft aan vaste lasten (onder uitkeringsgerechtigden is dat tussen de 5% en 25% van de huishoudens).

Huiseigenaren staan er over het algemeen beter voor dan huurders, zij het dat ook onder kopers sprake is van kwetsbaarheid.

De liquide buffers van kopers zijn mediaan ruim vijf keer zo groot als die van huurders en hun maandelijkse lasten leggen een kleiner beslag op hun netto maandinkomen (50% om 66%). De helft van de huurders besteedt meer dan 20% van zijn inkomen aan woonlasten, terwijl dat onder huiseigenaren 1 op 10 is. Toch zullen ook sommige huiseigenaren bij werkloosheid in de problemen raken. Bij een structureel inkomensverlies kan het voor deze groep een passendere oplossing zijn om bijtijds tot woningverkoop over te gaan in plaats van het laten oplopen van betalingsachterstanden, het aanvragen van betaalpauses of een lening af te sluiten op basis van de eventuele overwaarde van de woning. Zeker als op termijn ook woningprijzen gaan dalen en woningverkoop dus minder oplevert.¹⁸

Het terugdringen van vaste lasten kan nieuwe financiële risico's betekenen.

Om in balans te komen zijn besparingen nodig, maar die kunnen op de lange termijn nadelig zijn. Besparingen door het opzeggen van verzekeringen, het reduceren van de inleg in derde-pijlerproducten door zelfstandigen, en het verkleinen van spaaringsleg in de 'vierde pijler' kunnen op lange termijn nieuwe risico's met zich meebrengen. Financiële sector en toezichthouders zullen waakzaam moeten zijn of deze zich materialiseren. Wanneer er onder huishoudens op grote schaal betalingsproblemen ontstaan, staan niet alleen zij maar ook financiële instellingen en toezichthouders voor een dilemma of en in hoeverre zij de korte termijn voorrang geven boven de lange termijn. Concreet zou dit een uitruil kunnen betekenen tussen acute betalingsproblemen en bijvoorbeeld tijdelijk minder pensioen opbouwen of hypotheekschuld aflossen (binnen de fiscale grenzen). Vanzelfsprekend mag het middel niet erger zijn dan de kwaal: het oplossen van korte termijn problemen mag niet op lange termijn tot nog grotere problemen leiden.

¹⁶ Bovendien betekent interen op de uitgavenbuffer op termijn nieuwe kwetsbaarheden omdat deze uitgaven zich vroeg of laat zullen voordoen en huishoudens daar dan niet genoeg geld voor hebben.

¹⁷ Dat laatste kan worden gezien als een voorziene inkomensdaling door te stoppen met werken, terwijl de aandacht in deze analyse uitgaat naar een onvoorziene inkomensdaling tijdens het werkende leven.

¹⁸ De AFM heeft met het oog op de coronacrisis [10 uitgangspunten gepubliceerd](#) over zorgvuldige behandeling van klanten in (potentiële) betalingsproblemen. De huidige crisis toont aan dat bij de verstrekking van (en advisering over) een nieuwe hypotheek het van essentieel belang is om rekening te houden met (en dus navraag te doen naar) de bestendigheid van het inkomen.

Als huishoudens hun lasten niet kunnen verlagen en geen extra middelen kunnen aantrekken, ontstaan er betalingsachterstanden.

De mensen die er niet in slagen om hun lasten te verlichten, illiquide vermogen vrij te maken of hun maandelijkse begrotingstekort te financieren met krediet, zullen in betalingsachterstanden komen. Het is belangrijk dat deze mensen snel worden geïdentificeerd en geholpen om erger te voorkomen. In situaties zonder handelingsperspectieven en het ontbreken van een sociaal vangnet komen deze mensen in een onhoudbare situatie terecht. Achterstanden bij niet-financiële producten (denk aan energie, belastingen en abonnementen) zijn indicatief voor problemen die in een later stadium lastiger op te lossen zijn. We weten uit eerdere crises dat Nederlandse huishoudens trouw hun hypotheek blijven betalen en dat achterstanden daar pas het laatst zullen optreden. In het verleden heeft de AFM aan banken gevraagd om alert te zijn bij betalingsachterstanden op hypotheek en klanten proactief te benaderen.¹⁹ Hetzelfde zou moeten worden verlangd van aanbieders van andere financiële producten. Dit gebeurt momenteel al bij aanbieders van consumptief krediet.

Het preventief opbouwen van voldoende buffers en het effectief handelen na inkomensdalingen vereist naast handelingsperspectieven ook rationeel optimaal handelen.

Zelfs als er handelingsperspectieven zijn, betekent dit niet dat mensen ook de verstandige en vereiste financiële keuzes maken. Inzichten uit de gedragspsychologie tonen aan dat het moeilijk is voor mensen om afstand te doen van consumptie in het heden, te optimistisch zijn over hun situatie, en neigen naar uitstelgedrag, zeker als het om stressvolle situaties en vervelende beslissingen gaat. Zelfs als de inzichten er wél zijn, volgen de handelingen niet altijd (WRR, 2017). Er is hier ook een interactie-effect: voor mensen met minder inkomen en hoge(re) lasten en dus minder speelruimte zal de 'prijs' van suboptimaal gedrag hoger zijn. Effectieve interventies en beleid zullen deze inzichten moeten incorporeren. In sommige situaties kan het optimaal inrichten van de keuzeomgeving volstaan (zogenoemde 'nudging'), in andere situaties zullen mensen meer 'bij de hand' moeten worden genomen of zal het sociale vangnet hierop berekend moeten zijn.

¹⁹ Zie bijvoorbeeld het dashboard [Klantbelang Centraal](#) en de voornoemde [uitgangspunten bij hypotheekbetalingsproblemen](#).

Literatuurlijst

Baek, E. & Devaney, S.A. (2004).

Assessing the Baby Boomer's Financial Wellness using Financial Ratios and a Subjective Measure. Family and Consumer Sciences Research Journal Vol.32 no 3 pp 321-348.

https://www.researchgate.net/publication/229565935_Assessing_the_Baby_Boomers'_Financial_Wellness_Using_Financial_Ratios_and_a_Subjective_Measure

Bhutta, N., Blair, J., Dettling L., & Moore, K. (2020).

COVID-19 and Families' Financial security, 2020 Federal Reserve.

https://ntanet.org/wp-content/uploads/2020/05/Lisa-Dettling-covid_finsecurity_nta_v6.pdf?mod=article_inline

Commissie Parameters (2019).

Advies Commissie Parameters. 6 juni 2019.

<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2019/06/11/advies-commissie-parameters>

CPB (2016).

Zelfstandigen en hun alternatieven voor sociale zekerheid.

Achtergronddocument, 31 oktober 2016. Den Haag: Centraal Planbureau.

<https://www.cpb.nl/publicatie/zelfstandigen-en-hun-alternatieven-voor-sociale-zekerheid>

CPB (2020a).

Are the savings of Dutch households optimal? CPB Notitie, 13 februari 2020.

Den Haag: Centraal Planbureau.

<https://www.cpb.nl/zijn-de-besparingen-van-nederlandse-huishoudens-optimaal>

CPB (2020b).

Scenario's Economische Gevolgen Corona Crisis. CPB Scenario's, 26 maart 2020. Den Haag: Centraal Planbureau.

<https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/CPB-Scenarios-maart-2020-Scenarios-economische-gevolgen-coronacrisis.pdf>

CPB (2020c).

Arbeidsmarkt: sterke daling gewerkte uren, mei 2020. Den Haag: Centraal Planbureau.

<https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/CPB-coronapublicatie-mei2020-Arbeidsmarkt-sterke-daling-gewerkte-uren.pdf>

CPB (2020d).

Een stresstest van het Nederlandse MKB, mei 2020. Den Haag: Centraal Planbureau.

<https://www.cpb.nl/risicorapportage-financiele-markten-2020#docid-160229>

Dieteren, J. & Nauta, L. (2020).

Centraliteit Sector van belang bij doorwerking schok in economie, 25 maart 2020, ESB.

<https://esb.nu/esb/20059101/centrale-sectoren-schokgevoeliger-dan-grootte-doet-vermoeden>

DNB (2020).

DNB Bulletin. 18 mei 2020.

<https://www.dnb.nl/nieuws/nieuwsoverzicht-en-archief/dnbulletin-2020/dnb388698.jsp#>

FED (2019).

Report on the Economic Well-being of US Households in 2018. Federal Reserve. Report, May 2019.

<https://www.federalreserve.gov/publications/2019-economic-well-being-of-us-households-in-2018-dealing-with-unexpected-expenses.htm>

Kerste, M., Benthem, M. van, Witteman, J., & Weel, B. ter (2017).

Evenwichtige vermogensopbouw: Hoe is de financiële weerbaarheid van Nederlandse huishoudens te vergroten?

https://www.nvb.nl/media/document/001829_20170530-seo-rapport-evenwichtige-vermogensopbouw.pdf

Mastrogiacomo, M., & Alessie, R. (2014).

Where are the retirement savings of self-employed? An analysis of 'unconventional' retirement accounts. Netspar Discussion Paper DP 12/2014-058.

<https://www.netspar.nl/publicatie/where-are-the-retirement-savings-of-self-employed-an-analysis-of-unconventional-retirement-accounts/>

Mastrogiacomo, M. (2019).

Problematische schulden na pensionering? Netspar Brief editie 18, 2019.

https://www.netspar.nl/assets/uploads/P20191213_Netspar-Brief-18-WEB.pdf

Nibud (2019).

Inkomenscriteria voor huurders en kopers: onderzoek n.a.v. motie Koerhous.

<https://www.nibud.nl/wp-content/uploads/Nibud-Rapport-Inkomenscriteria-voor-huurders-en-kopers-2019.pdf>

Nibud (2020).

Coronacrisis: Financiële gevolgen voor huishoudens.

<https://www.nibud.nl/wp-content/uploads/Nibud-rapportage-eerste-coronapeiling-2020.pdf>

PEWtrust (2015).

The Role of Emergency Savings in Family Financial Security, the PEW charitable trusts.

<https://www.pewtrusts.org/-/media/assets/2015/11/emergencysavingsreportnov2015.pdf>

Pricewise (2019).

94% van de Nederlanders ervaart hogere vaste-lastendruk.

<https://www.pricewise.nl/blog/hogere-vaste-lastendruk-2019/>

Sabat, J. & Gallagher, E. (2019).

Decisions: Estimation Using Threshold Regression (September 17, 2019). SSRN Working paper.

<https://ssrn.com/abstract=3455696>

WRR (2017).

Weten Is Nog Geen Doen: Een realistisch perspectief op redzaamheid, April 2017.

<https://www.wrr.nl/publicaties/rapporten/2017/04/24/weten-is-nog-geen-doen>

Bijlagen

Bijlage 1 – Gebruikte data en onderzoeksanpak

Voor deze analyse maken we gebruik van gegevens over individuele huishoudens beschikbaar gesteld door het CBS.

Centraal staat de steekproef van het Woononderzoek Nederland (WoON), een representatieve enquête onder ruim 65.000 huishoudens. Hiervan zijn alleen de huishoudens genomen waarvan de woonsituatie en maandelijkse woon- en energielasten bekend zijn. Vervolgens is deze steekproef is verrijkt met registerdata over onder meer de inkomens, vermogens, arbeidsmarktpositie en de overige maandelijkse lasten van deze huishoudens.²⁰

²⁰ Na opschoning van de data blijven ongeveer 57.000-59.000 huishoudens over, afhankelijk van naar welke gegevens we kijken. De verwijderde huishoudens zijn hoofdzakelijk respondenten die een verkorte WoON-vragenlijst hebben doorlopen – bijvoorbeeld inwonende kinderen – en vertegenwoordigen zodoende weinig dataverlies nadat we de uitkomsten hebben gewogen. Omgerekend gaat het om 0,5% van de Nederlandse huishoudens.

Deze analyse is gebaseerd op vier datacomponenten:

de liquide buffer (onderdeel van het huishoudvermogen), het inkomen van de huishoudleden, de noodzakelijke en vaste uitgaven, en ten slotte de huishoudkenmerken die samenhangen met hoe financieel kwetsbaar een huishouden is, zoals de arbeidsmarktpositie en leeftijden van de kostwinners in het huishouden. Voor het vaststellen van de *liquide buffers* baseren we ons op de registergegevens over de bank- en spaartegoeden van het huishouden. Ook nemen we belegtegoeden mee.²¹ Voor het inkomen maken we gebruik van administratieve data over het bruto en netto inkomen van het huishouden, inclusief de samenstellende inkomensposten en de verdeling van inkomens tussen de verschillende kostwinners in geval van meerpersoonshuishoudens. Voor de *noodzakelijke en vaste lasten* wordt zoveel mogelijk gebruikgemaakt van zelfrapportage door het huishouden²² en administratieve gegevens over hun lasten.²³ Voor lastenposten waarvoor we geen gegevens van de huishoudens in de WoON-steekproef hebben, maken we deels gebruik van data van vergelijkbare huishoudens in het Budgetonderzoek.²⁴ De noodzakelijke voedingslasten per huishouden worden benaderd door de richtlijnen van het Voedingscentrum over de gemiddelde voedingskosten per persoon, afhankelijk van hun leeftijd en geslacht. Voor de premies basiszorgverzekering, ten slotte, maken we gebruik van de gemiddelde premie op basis van het premieoverzicht van de Consumentenbond.

We doen alsof de coronacrisis zich in 2018 voltrok, maar wel met alle financiële gegevens in 2020-euro's. De peildatum van de WoON-data is kalenderjaar 2018.²⁵ De karakteristieken van de huishoudens en hun leden houden we in stand – denk aan de samenstelling van het huishouden, in welke sector huishoudleden werken en hoe oud ze zijn – maar we corrigeren alle financiële gegevens naar 2020-waarden op basis van loonstijging (inkomens van werkenden) en inflatie (inkomens van niet-werkenden en uitgaven).²⁶

De uitkomsten zijn gewogen zodat ze representatief zijn voor alle Nederlandse huishoudens. Hiervoor maken we gebruik van de bij de WoON-data geleverde gewichten. Boven iedere figuur wordt het aantal Nederlandse huishoudens afgebeeld waarop de cijfers betrekking hebben (de grote 'N'), in de bronvermelding staat het aantal huishoudens in de steekproef waarop de cijfers gebaseerd zijn (de kleine 'n'). Ontbrekende balkjes in een figuur hebben te weinig onderliggende steekproefobservaties om betrouwbare uitspraken over te kunnen doen.

²¹ We waarden de tegoeden af met 5% om rekening te houden met opnamekosten.

²² Dit gaat met name om de huur- en hypotheeklasten.

²³ Onder andere energielasten, heffingen van gemeenten en waterschappen, erfpacht, premies voor de opstalverzekering, rentelasten van studieleningen en consumptief krediet, en de kosten van formele kinderopvang (dagopvang voor kinderen van nul tot vier jaar, buitenschoolse opvang voor basisschoolkinderen, en opvang door ouderparticipatiecrèches of door gastouders via een gastouderbureau).

²⁴ Dit zijn onder andere kosten van privévoertuigen en openbaar vervoer, premies voor verzekeringen anders dan opstal- en zorgverzekeringen, kosten voor primair, secundair en tertiair onderwijs en abonnementskosten en contributies.

De steekproef voor het Budgetonderzoek is een andere dan die van WoON. Daarom kunnen we voor deze bestedingscategorieën niet de daadwerkelijke lasten van de huishoudens in de WoON-steekproef waarnemen. In plaats daarvan 'koppelen' we het huishouden in de WoON-steekproef aan een vergelijkbaar huishouden in de Budgetonderzoek-steekproef.

²⁵ De gegevens uit het Budgetonderzoek dateren van 2015 en worden op dezelfde wijze naar 2020-waarden getransformeerd.

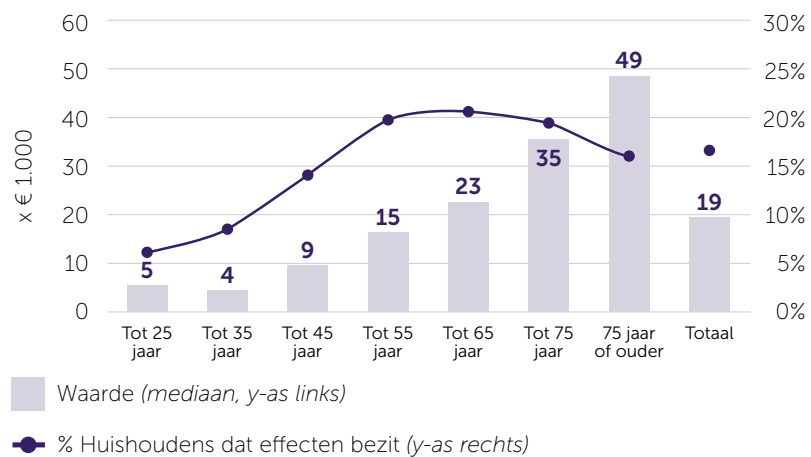
²⁶ Het inkomen van werkenden (lees: huishoudens waarvan de belangrijkste inkomstenbron inkomen uit arbeid is) wordt gecorrigeerd m.b.v. de cumulatieve stijging van de *cao-lonen* tussen 2018 en maart 2020 (excl. bijzondere beloningen). Merk op dat dit geen volledige koopkrachtcorrectie is omdat we geen rekening (kunnen) houden met lastenverlichting als gevolg van wijzigingen in belastingen en toeslagen tussen 2018 en nu. De inkomens van huishoudens met niet-werkenden worden gecorrigeerd o.b.v. inflatie (*CPI totaal alle bestedingen*). De hoogte van de vaste/noodzakelijke lasten wordt waar nodig gecorrigeerd tot 2020-waarden met behulp van de *consumentenprijsindex (CPI) per bestedingscategorie*, inclusief het effect van productgebonden belastingen zoals BTW en accijnzen.

Bijlage 2 – Ondersteunende figuren

Figuur 2.1: 1 op de 6 huishoudens bezit financiële instrumenten, beleggen neemt toe met leeftijd

Bezit financiële instrumenten per leeftijd hoofdkostwinner (N=1,29 mln.)

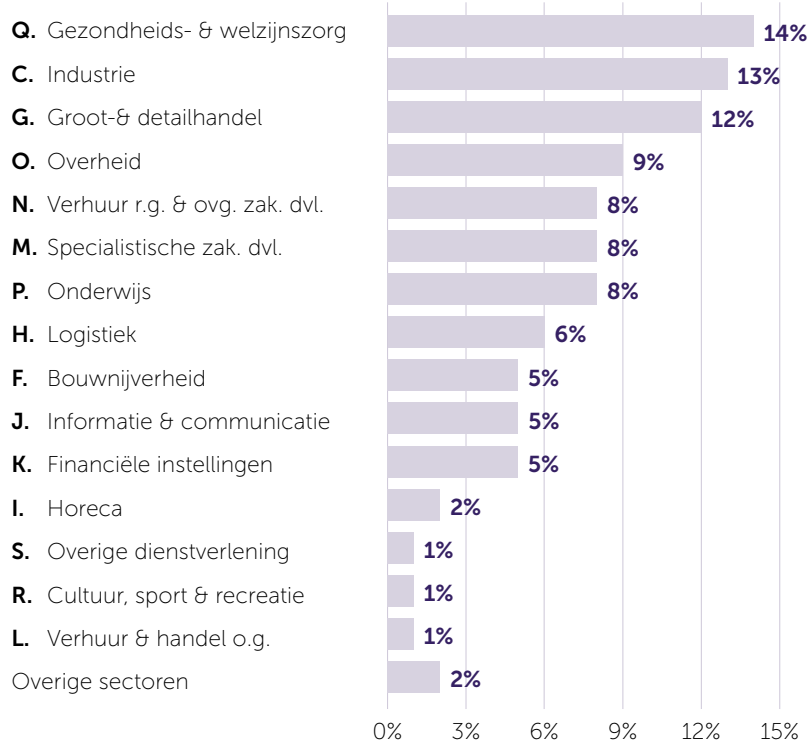

Bron: Resultaten gebaseerd op eigen berekeningen AFM o.b.v. niet-openbare microdata van het Centraal Bureau voor de Statistiek (n=10.422).

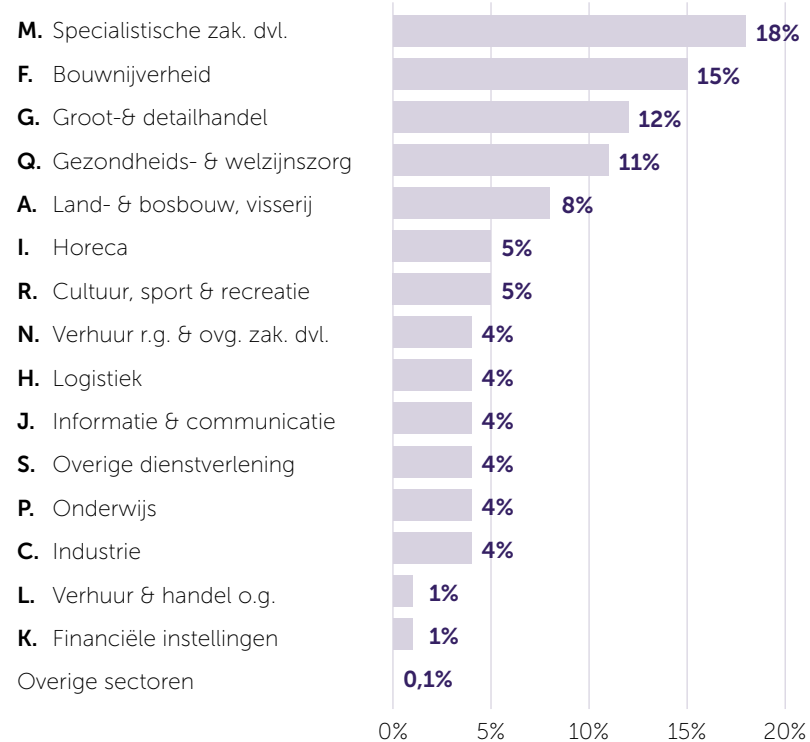

Figuur 2.2: Verdeling van werknemers en zelfstandigen over de sectoren

Werknemers per sector (N=4,00 mln.)

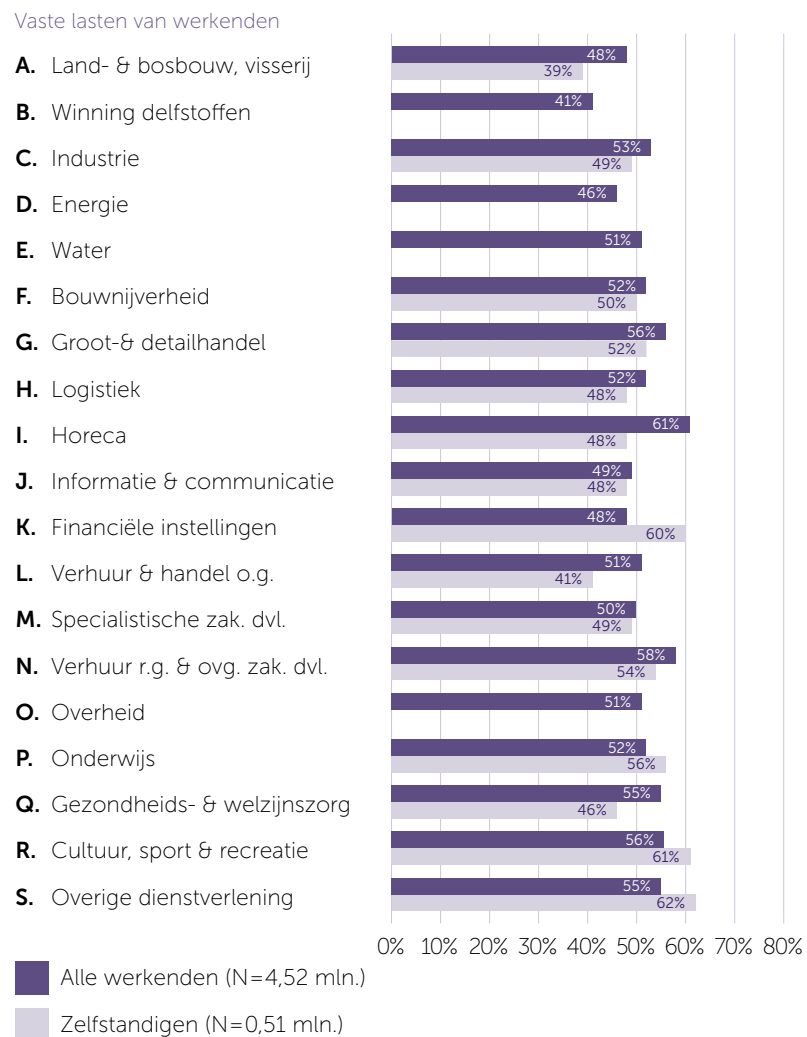
Zelfstandigen per sector (N=0,51 mln.)

Bron: Resultaten gebaseerd op eigen berekeningen AFM o.b.v. niet-openbare microdata van het Centraal Bureau voor de Statistiek (n=29.646/3.769).

Figuur 2.3: Werknemers in de horeca en verhuur van roerende goederen en zelfstandigen in de financiële en recreatieve sector en overige dienstverlening zijn relatief veel van hun inkomen kwijt aan vaste lasten

Bron: Resultaten gebaseerd op eigen berekeningen AFM o.b.v. niet-openbare microdata van het Centraal Bureau voor de Statistiek (n=32.699/3.666).

Heeft u vragen of opmerkingen over deze publicatie?

Stuur een e-mail naar redactie@afm.nl

Autoriteit Financiële Markten

Vijzelgracht 50, 1017 HS Amsterdam

Telefoon

020 797 2000

www.afm.nl →

Volg ons:

© Copyright AFM 2020
alle rechten voorbehouden
publicatie: juli 2020